

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУДОВОЇ МІЛІЦІЇ В УКРАЇНІ

На основі комплексного аналізу загальнотеоретичних та адміністративно-правових положень щодо правового статусу суб'єкта управлінських відносин визначено поняття та структура адміністративно-правового статусу судової міліції в Україні.

На основании комплексного анализа общетеоретических и административно-правовых положений относительно правового статуса субъекта управленческих отношений определены понятие и структура административно-правового статуса судебной милиции в Украине.

The term and structure of administrative and legal status of judicial police in Ukraine has been determined on the base of complex analysis of general theoretical and administrative law regulations regarding legal status of the subject of administrative relations.

В умовах формування демократичної, соціальної та правової держави, якою є Україна згідно з Конституцією, особливого значення набуває вдосконалення системи державного управління, формування органів державної влади, здатних забезпечити становлення України як високорозвинутої, правової, цивілізованої європейської держави з високим рівнем життя, соціальної стабільності, культури, демократії та правосвідомості.

На даному етапі особливо гостро стоїть питання щодо вдосконалення системи органів внутрішніх справ, покращення нормативно-правового регулювання їх діяльності, запровадження нової ідеології їх функціонування як діяльності щодо забезпечення та гарантування реалізації прав і свобод громадян. Органи внутрішніх справ повинні стати ближчими до народу, а головним пріоритетом їх діяльності має стати служіння людям та національним інтересам.

Саме з цією метою, а також з метою нейтралізації впливу криміналітету на роботу судів, правоохоронних органів та учасників кримінального судочинства в Україні були створені спеціальні підрозділи судової міліції «Грифон».

В умовах формування правовідносин нового типу між правоохоронними органами та громадянами, вирішення завдань щодо забезпечення надійного захисту прав і свобод людини і громадянина, їх гарантій у рамках правозастосовної діяльності органів внутрішніх справ виникає необхідність у повному, ґру-

нтовному дослідженні та переосмисленні змісту діяльності правоохоронних органів та, зокрема, функціонування підрозділів судової міліції. На особливу увагу заслуговують питання, пов'язані з удосконаленням адміністративно-правового статусу судової міліції, визначенням її ролі й місця в сучасній державі.

Дослідженням загальнотеоретичних питань адміністративно-правового статусу та загальних засад адміністративної діяльності органів внутрішніх справ займалися такі відомі українські вчені-адміністративісти, як В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, Ю. П. Битяк, І. П. Голосніченко, А. Т. Комзюк, В. К. Колпаков, В. П. Петков, О. П. Рябченко, В. К. Шкарупа та ін. Своє відображення ці питання знайшли також у роботах російських вчених (Д. Н. Бахрах, Б. М. Лазарев, О. П. Коренев, П. Є. Ніколов, Ю. О. Тихомиров та ін.). Деякі дослідники розглядали питання, пов'язані з адміністративно-правовим статусом окремих підрозділів міліції (А. П. Головін, В. А. Гуменюк, Н. Г. Павленко, А. М. Подоляка, М. О. Тучак, О. В. Харитонов, С. О. Шатрава та ін.). Крім того, окремі питання діяльності судової міліції України розглядалися в наукових працях С. М. Пашкова, С. М. Рябого, С. О. Шатрави та деяких інших вчених.

Проте комплекс питань, пов'язаних з адміністративно-правовим статусом судової міліції, які відіграють значну роль у формуванні висококваліфікованих органів внутрішніх справ, у боротьбі зі злочинністю та адміністративними правопорушеннями, на цей час комплексно не досліджувався. Крім того, нормативно-правові акти, що регулюють діяльність судової міліції, визначають лише окремі аспекти її адміністративно-правового статусу, що також негативно відображається на ефективному функціонуванні даного підрозділу.

Відсутність комплексного дослідження адміністративно-правового статусу судової міліції в Україні обумовлює необхідність звернутися до теоретичних розробок, які досліджують загальну категорію «правовий статус».

Латинське слово «status» у перекладі українською означає становище, стан кого-небудь або чого-небудь. Звідси «правовий статус» буде розумітися як становище, стан суб'єкта права. Суб'єкти права – це особи, які мають правосуб'єктність, тобто громадяни, організації, громадські об'єднання, які можуть бути носіями прав та обов'язків, брали участь у правовідносинах [1, с. 70]. Відповідно, під правовим статусом суб'єкта права необхідно розуміти його правове становище, який характеризується наявністю у нього комплексу юридичних прав та обов'язків та участю у правовідносинах.

О. Ф. Скакун у своїх наукових працях визначає, що правовий статус особи – це система закріплених у нормативно-

правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків, відповідальності, відповідно до яких індивід як суб'єкт права (тобто як такий, що має правосуб'єктність) координує свою поведінку в суспільстві. Правовий статус особи відображає юридичне закріплення досягнутого суспільством обсягу свободи особи [2, с. 377].

С. С. Алексєєв вважає, що правовий статус особи – це правове становище особи, яке відображає його фактичний стан у відносинах із суспільством та державою [3, с. 426].

На думку С. Д. Гусарева, категорія правового статусу особи визначає співвідношення особи та права, за допомогою якого держава окреслює для суб'єкта межі можливої діяльності, його становище щодо інших суб'єктів, і залежно від індивідуальних або типових ознак, які властиві суб'єктові, у праві відображаються повнота правового становища особи, його певна уніфікація або обмеження [4, с. 41].

Поняття правового статусу нерозривно пов'язане з нормами права, а точніше зумовлене ними.

Отже, під правовим статусом необхідно розуміти визначену нормами права сукупність прав, обов'язків та відповідальності, які характеризують правове становище суб'єкта у взаємовідносинах із суспільством та державою.

Що стосується адміністративно-правового статусу, то В. Б. Авер'янов визначає, що це поняття охоплює комплекс конкретно визначених суб'єктивних прав і обов'язків, які закріплені за відповідним суб'єктом нормами адміністративного права [5, с. 194].

О. М. Музичук пропонує визначати правовий статус суб'єкта адміністративно-правових відносин як систему закріплених у нормативно-правових актах ознак, які визначають його роль, місце та призначення у системі правовідносин, вказують на його відмінність від інших суб'єктів та порядок взаємовідносин між ними [6, с. 319].

Таким чином, адміністративно-правовий статус характеризує правове становище суб'єкта – учасника адміністративних правовідносин.

Адміністративно-правові відносини – це суспільні відносини управлінського характеру, урегульовані нормами адміністративного права.

З адміністративно-правової точки зору суб'єкт – це носій (власник) прав і обов'язків у сфері державного управління, передбачених адміністративно-правовими нормами, здатний надати права реалізовувати, а покладені обов'язки – виконувати. З даного визначення випливає, що «претендент» на статус суб'єкта адміністративного права за своїми особливостями по-

тенційно здатний бути носієм суб'єктивних прав і обов'язків у сфері державного управління, тобто повинен мати комплекс соціальних ознак, що дозволяють надати йому суб'єктивні права і обов'язки. «Претендент», який має названі особливості, отримує статус суб'єкта лише в тому випадку, коли держава, використовуючи адміністративно-правові норми, робить його носієм прав і обов'язків, які реалізуються останнім у сфері державного управління [7, с. 96].

Що стосується судової міліції, то вона є колективним суб'єктом адміністративного права, а саме – державним органом виконавчої влади. Вона є спеціальним підрозділом у складі Міністерства внутрішніх справ України, яке у свою чергу є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань формування і реалізації державної політики у сфері захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, ведення боротьби зі злочинністю, охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки, безпеки дорожнього руху, охорони та оборони особливо важливих державних об'єктів [8].

Судова міліція є самостійним підрозділом Міністерства, функціонує як державний орган виконавчої влади та має всі ознаки останнього:

- є організованим колективом;
- є автономною частиною державного апарату;
- здійснює державні функції, реалізує публічний інтерес;
- діє від імені держави й у той же час від свого імені;
- має власну компетенцію;
- несе відповідальність перед державою за свою діяльність;
- засновується державою;
- її становище, структура і діяльність регламентуються правом [9, с. 125].

Вона забезпечує втілення в життя державної політики у сфері захисту судочинства на території України, здійснює керівництво дорученою сферою відання і несе відповідальність за її стан і розвиток перед Кабінетом Міністрів України, а саме – Міністерством внутрішніх справ. Як органи влади підрозділи судової міліції забезпечують виконання державних функцій, зокрема функцій у сфері захисту прав і свобод громадян, а саме:

- забезпечення згідно із законом підтримання порядку в суді, припинення проявів неповаги до суду, а також охорону приміщень суду, виконання функцій щодо державного захисту суддів, працівників суду, забезпечення безпеки учасників судового процесу;

- забезпечення заходів безпеки під час розгляду судових справ у всіх інстанціях, працівників правоохоронних органів,

інших органів, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції, членів їх сімей і близьких родичів;

- уживають необхідні заходи для забезпечення безпеки судді, членів його сім'ї, збереження їх майна, якщо від судді надійде відповідна заява;

- уживають необхідних заходів для забезпечення безпеки в разі надходження заяви учасника кримінального судочинства, члена його сім'ї або близького родича, звернення керівника відповідного державного органу;

- забезпечення охорони приміщень і територій установ судових експертиз Міністерства юстиції України і Міністерства охорони здоров'я України, а також режиму утримання осіб, які перебувають під вартою і направлені на судово-психіатричну експертизу [10] та інші заходи із забезпечення безпеки судочинства.

Як будь-який інший орган виконавчої влади, судова міліція має офіційне найменування та повноваження використовувати різні атрибути з державною символікою (гербовим штампом, бланками з офіційними найменуваннями та інші). Діяльність підрозділів судової міліції має вторинний, підзаконний, виконавчо-розпорядчий характер, бо вони здійснюють свої функції на підставі та на виконання закону. Реалізуючи свою компетенцію, виконуючи положення законів та правових актів інших державних органів, судова міліція має повноваження розпоряджатися з конкретних питань. Будучи частиною державного апарату, підрозділи судової міліції мають власну внутрішню структуру і штат службовців [11, с. 59–60]. Таким чином, судова міліція є повноцінним суб'єктом адміністративних правовідносин.

Визначення поняття адміністративно-правового статусу судової міліції неможливе без встановлення його основних складових елементів, тобто його структури.

З даного питання в науці адміністративного права склалося досить багато різних точок зору.

Під елементами адміністративно-правового статусу необхідно розуміти його складові, які визначають специфіку суб'єкта адміністративно-правових відносин, його місце та роль в управлінському процесі, відмінність від інших суб'єктів і в сукупності складають цілісну, змістовну, системну, юридичну характеристику конкретного учасника цих відносин.

Досліджуючи правовий статус державних органів, деякі автори виділяють досить складну структуру, що має такий вигляд: 1) політична й державно-правова характеристики органу держави; 2) місце різних видів органів у загальнодержавній системі; 3) основи взаємовідносин органів між собою; 4) найважливіші принципи організації й діяльності державних органів;

5) основи компетенції; 6) види правових актів державних органів [12, с. 96].

Інші дослідники у структурі правового статусу виділяють такі елементи: 1) офіційне найменування органу, його атрибути, порядок заснування, структура органу (штатний розпис); 2) мета й завдання органу, його компетенція, правові акти управління; 3) порядок фінансування органу і його характеристика як юридичної особи; 4) підпорядкованість, піднаглядність і відповідальність органу, а також гарантії його діяльності [12, с. 96].

Деякі дослідники основними елементами правового статусу вважають відповідальність та адміністративну правосуб'єктність (компетенцію), яка складається з адміністративної правоздатності та дієздатності [13, с. 150]. В. К. Колпаков вказує на те, що потенційна здатність мати права й обов'язки у сфері державного управління (адміністративна правоздатність), реалізовувати надані права і обов'язки у сфері державного управління (адміністративна дієздатність), наявність суб'єктивних прав і обов'язків у сфері державного управління формують адміністративно-правовий статус суб'єкта і є складовими адміністративної правосуб'єктності [14, с. 68].

Найбільш прийнятною є точка зору Д. М. Бахраха, який вважає, що в адміністративно-правовому статусі органів виконавчої влади слід виокремити три головних блоки: а) цільовий; б) структурно-організаційний; в) компетенційний (компетенцію). Дослідник зазначає, що першим елементом адміністративно-правового статусу є цілі, завдання та функції, закріплені юридично. Другий елемент – це організаційно-структурний компонент правового статусу, який охоплює нормативне регулювання порядку створення, легалізації, реорганізації, ліквідації суб'єктів, їх підзвітності, встановлення та змін їх організаційних структур, права на організаційне самовизначення, процедур діяльності та права на офіційні символи [15, с. 355].

Однак необхідно зауважити, що дана точка зору не враховує такого важливого елемента адміністративно-правового статусу, як відповідальність, яка також є досить важливою характеристикою, оскільки є різною для кожного суб'єкта адміністративних правовідносин та для кожного окремого випадку.

Таким чином, складовими елементами адміністративно-правового статусу судової міліції України є: 1) цільовий; 2) структурно-організаційний; 3) компетенція; 4) відповідальність.

Крім того, деякі з цих елементів містять внутрішню структуру. Так, перший елемент адміністративно-правового статусу включає наступні категорії: мета, завдання та функції.

Структурно-організаційний елемент включає в себе:

– порядок утворення, реорганізації, ліквідації підрозділу;

- принципи діяльності;
- структуру;
- підпорядкованість, підконтрольність та підзвітність;
- форми й методи діяльності;
- взаємодію з іншими службами міліції, державними органами та громадськими організаціями.

Проаналізувавши погляди різних вчених – теоретиків права та адміністративістів на природу правового статусу, у тому числі адміністративно-правового, дослідивши їх основні характеристики, структуру, можна дати визначення адміністративно-правового статусу судової міліції в Україні. Ним є сукупність визначених законами та підзаконними нормативно-правовими актами елементів (цільовий, структурно-організаційний, компетенція, відповідальність), які визначають місце та роль судової міліції в системі органів державної влади, а також забезпечують ефективну діяльність із забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів, охорони судів та установ судових експертиз.

Список літератури: 1. Алексеев С. С. Право: азбука – теория – философия. Опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. – М. : Издательская группа НОРМА – ИНФРА М., 1998. – 312 с. 2. Скакун О. Ф. Теория держави і права : підручник / Скакун О.Ф. ; пер. з рос. – Х. : Консум, 2001. – 656 с. 3. Теория государства и права : учеб. для вузов / [С. С. Алексеев, С. И. Архипов, В. М. Корельский, В. И. Леушин, В. Д. Перевалов и др.] ; под ред. С. С. Алексеева. – М. : Норма, 2000. – 453 с. 4. Гусарев С. Д. Теоретичні аспекти забезпечення правового статусу особистості в Україні / С. Д. Гусарев // Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України. – 2000. – № 1. – С. 40–46. 5. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. Т. 1: Загальна частина / редкол.: В. Б. Авер'янов (голова) та ін. – К. : Юрид. думка. – 2004. – 584 с. 6. Музичук О. М. Уточнення сутності категорії «правовий статус» субекта адміністративно-правових відносин та його елементного складу [Електронний ресурс] / О. М. Музичук // Форум права. Електронне наукове фахове видання. – 2008. – № 1. – С. 316–321. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/index.htm. 7. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підручник / В. К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 736 с. 8. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : указ Президента України від 17 жовт. 2000 р. № 1138/2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua>. 9. Четвериков В. С. Административное право / В. С. Четвериков. – Ростов-н/Д : Феникс, 2004. – 512 с. – (Высшее образование). 10. Про затвердження Положення про спеціальний підрозділ судової міліції «Грифон» : наказ МВС України від 19 листоп. 2003 р. № 1390 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.uazakon.com/document/frpart83/idx83732.htm. 11. Адміністративне право України : підруч. для юрид. вузів і фак. / [Ю. П. Битяк, В. В. Богуцький, В. М. Гаращук та ін.] ; за ред. Ю. П. Битяка. – Х. : Право, 2000. – 520 с. 12. Куліш А. М. Організаційно-правові засади функціонування правоохоронної системи України : монографія : у 2 ч. Ч. 1

/ А. М. Куліш. – Суми : Вид-во СумДУ, 2007. – 222 с. 13. Алексеев С. С. Общая теория права : у 2 т. Т. 2 / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1982. – 359 с. 14. Колпаков В. К. Административное право Украины : підручник / В. К. Колпаков. 2-е вид., доп. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 752 с. 15. Бахрах Д. Н. Административное право : учеб. для вузов / Д. Н. Бахрах. – М. : БЕК, 1996. – 368 с.

Надійшла до редколегії 15.12.2009

351.75(477)

М. А. Мовчан

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ

Проаналізовано правові засади обігу і застосування спеціальних засобів в Україні, наведено досвід регулювання цих відносин у Російській Федерації. Наголошено на потребі кодифікації приписів численних нормативних документів у єдиному законодавчому акті.

Проанализированы правовые основы оборота и применения специальных средств в Украине, приведен опыт урегулирования этих отношений в Российской Федерации. Акцентируется внимание на необходимости кодифицирования предписаний многочисленных нормативных документов в едином законодательном акте.

Legal grounds of turnover and special means implementation in Ukraine are analyzed; experience of such relations settlement in Russian Federation is stated. Special attention is paid on the necessity of codification the instructions of normative documents in a single legislative act.

Стаття 1 Конституції України проголошує її суверенною, незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою [1]. Говорячи про Україну в контексті цієї статті Основного Закону, слід взяти до уваги її орієнтацію на здійснення широко-масштабної та ефективної соціальної політики, забезпечення прав людини і громадянина тощо. Крім того, формування правової держави передбачає панування в країні права, де діяльність держави, її органів та посадових осіб здійснюється на основі та в межах, визначених правом, де не тільки особа відповідає за свої дії перед державою, але й держава несе реальну відповідальність перед особою за свою діяльність та її наслідки [2, с. 127].

Як наслідок, ст. 3 Конституції України проголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю держави; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість держави; держава відповідає перед людиною за свою